

SALBIY SIFATGA EGA BO‘LGAN IBORALAR TADQIQI O‘ZBEK VA INGLIZ TILLARI QIYOSIDA

Alimova Madina

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat

o‘zbek tili va adabiyoti universiteti

E-mail:alimova.madina.21@mail.ru

Annotatsiya: Maqolada o‘zbek va ingliz tillaridagi frazeologik birliklar qiyosiy tadqiq etiladi. Iboralarning uslubiy qo‘llanishi va lingvokulturologik xususiyatlar tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: frazeologik birliklar, iboralar, qiyosiy tadqiq, lingvokulturologik xususiyatlar.

RESEARCH OF EXPRESSIONS WITH NEGATIVE QUALITIES IN COMPARISON WITH UZBEK AND ENGLISH LANGUAGES

Abstract:The article reviews a comparative study of the phraseological units in the Uzbek and English languages. Analyzes of lingua-cultural features and the usual content of the verbs are analyzed.

Key words: phraseological units, Analyzes of lingua-cultural, verbs

Tillar, adabiyotlar, madaniyatlar o‘zaro muloqotga kirishganda biri ikkinchisining rivojiga, boyishiga xizmat qiladi. Til – barcha xalqlarning milliy g‘ururidir. Ayniqsa ona tilimizdagi (frazelogik birliklar) iboralar esa oltinga tengdir. Frazeologik birliklar til egasi bo‘lgan xalqning madaniyati, ma’naviyati, urf–odatlarini bilan uzviy ravishda bog‘liqdir.

“Tilimizning milliyligini, bejirimligini ta’minlovchi vositalardan biri iboralar bo‘lib voqelikni obrazli tasvirlashda, uni kitobxon ko‘z o‘ngida aniq va to‘la gavdalantirishda iboralarning o‘rni ahamiyati beqiyosdir. Iboralar umuman olganda hayotdagi voqea-hodisalarni kuzatish jamiyatdagi maqbul va nomaqbul

harakat holatlarni baholash turmush tajribalarini umumlashtirish asosida xalq chiqargan xulosalarning o‘ziga xos obrazli ifodalaridir” [1,59]

Nutqimizda iboralardan doimiy foydalanamiz. Frazelogizmlarni o‘rganish orqali tariximizni, madaniyatimizni ham o‘rganamiz. O‘zga til vakillari uchun iboralar katta qiziqish uyg‘otishi tabiiy biroq ularni tushunishda qiyinchiliklar yuzaga kelishi mumkin.

Ushbu maqolada o‘zbek va ingliz tillaridagi salbiy ma’noga ega bo‘lgan iboralar xususida qiyosiy, ilmy-tahliliy fikrlar yoritiladi. Ma’no yaxlitligiga ega bo‘lgan va nutqiy jarayonga qadar ikki va undan ortiq so‘zlarning barqaror munosabatidan tashkil topgan, nutqqa tayyor holda olib kiriluvchi ko‘chma ma’nodagi barqaror birikmalarga frazeologizmlar deyiladi.[2;86] Frazelogik birlikning ifoda plani sifatida kamida ikkita mustaqil so‘z (leksema) qatnashadi. O‘zaro sintaktik bog‘langan bu so‘zlar mohiyatiga ko‘ra birikmaga yoki gapga teng bo‘ladi. [3;9]

XX asrning 60-80yillariga kelib chet el adabiyotida, jumladan ingliz adabiyotida ham frazeologiya sohasiga bo‘lgan qiziqish tez sur‘atlar bilan o‘ydi.

Frazelogiyani tilning xazinasiga qiyoslasak bo‘ladi. Chunki aynan u xalqning taixini, madaniyati va o‘ziga xosligini ko‘rsata oladi. Frazelogizmlar asosan millat an‘analari-yu urf-odtlarini, o‘zida mujassamlashtiradi. Ingliz tili frazeologiyasida milliy an‘analarni ifodalab keluvchi frazeologik birliklar ham saqlanib qolgan.

Ingliz tilida ham o‘zbek tili singari tilning milliy-madaniy semantikasini o‘rganish muhim sanaladi. Zeroki, ular ikki xalqda ham tilning o‘ziga xos qirralarini, tabiati, mamlakatning ijtimoiy tuzilishi, san‘ati, urf-odatlarini hamda tarixini ham o‘zida mujassamlashtiradi. Tilimizda ba’zi bir iboralar borki, ularni boshqa tildagi iboralar bilan bir-biriga o‘xshashlarini ko‘rishimiz mumkin. Biz ham o‘zbek tilidagi insondagi salbiy sifatlarni ifodalovchi iboralar bilan ingliz tilidagi salbiy sifatlarni ifodalovchi iboralarni o‘zaro qiyoslashga harakat qildik. Masalan: Aqldan ozgan sifatoshini ingliz tilidagi muqobili “go bananas” .Iboralar uslubiyatiga nazar tashlaydigan bo‘lsak, aqldan ozgan iborasida, iborani tashkil etuvchi so‘zlarning

asosiy ma’nosini saqlanib qolgan. Ammo ingliz tilidagi “go bananas” iborasida esa bu holatning teskarisi. Liza moved into the sheltered regimented Barbizon Hotel for Women Liza says: “I went bananas!” (“Time”, DNE) (Liza qattiq nazorat qilinadigan imkoniyati cheklanganlarga mo’ljallangan “Barbizon” ayollar mehmonxonasiga ko’chdi. Liza aytdiki: “Men aqlimdan ozib qoldim”).

Agar bu iborani so’zma so’z tarjima qiladigan bo’lsak “bormoq bananlar” tarzida tarjima qilinadi. Ko’rib turganimizdek, bu hech qanaqa ma’noga ega emas. Ingliz tilida bu kabi iboralar ko’pchilikni tashkil etadi. Shuningdek o’z ma’nosida ishlatiladigan iboralar ham mavjud. Bu holat ikki tilda ham sifatlarga qaraganda fe’llarda mahsuldorroq. Masalan: “talk big” iborasi talk –gapirmoq, big-katta o’z ma’nosidadir. Bizning tilimizda ham katta gapirmoq iborasi iste’moldadir va shevalarimizda o’zining turli variantlariga ega.

Shuni aytish lozimki, ingliz tilidagi aksariyat iboralar yasalishida predloglar asosiy o’rinda turadi. Masalan: “fish in the air” (foydasiz, bekorchi), “be of the beam” (tentak), “with the bark on” (tarbiyasiz, qo’pol), “to be good for nothing” (takasaltang, landovur). Ushbu iboralarda in (ichida), of (tegishlilik), with (bilan), on (ustida), for (uchun) kabi predloglarni uchratishimiz mumkin. Zero, ibora qurilishida va ma’no mutanosibligida predloglar muhim ahamiyat kasb etadi. O’zbek tilidagi iboralar tuzilishda esa so’zlar asosiy o’rin egallaydi. Masalan: “ammamning buzog’i” (takasaltang, landovur), “bir chaqalik” (qadr-qiyamatsiz), “beti shuvut” (uyatli). Kabi iboralar qurilishda so’zlar asosiy o’rin egallaydi. Bilamizki, iboralar har bir tildagi xalq donishmandligi ifodasidir. Xalqlarning asriy madaniyati, turmush tarzi, xarakter xususiyatlari ma’lum ma’noda iboralarda aks etadi.

Queen of hearts “queen” (qirolicha)Yevropa xalqlariga xos bo’lgan saroy bekasi, hukmdor avlodiga mansub ayol sanaladi va bu yevropa xalqlariga xosdir. Sharq olamida bu atama hukmdor xonadoni bilan bog’liq bo’lgan atamalardan begonadir. Bizning tariximizda davlat boshlig’i hukmdor, amir, xon, kabi atalgan. Hukmdor xonadoniga mansub ayollar esa malika, beka, xotun kabilar bilan aytilgan.

Bu tafovutlar xalqlarning frazeologik birliklarida ham o‘z ifodasini topganini yuqoridagi misolda ko‘rdik.

“Anqoning urug‘i” (noyob, topilmas) anqo sharq mumtoz adabiyotida uchraydigan noyob qushdir. “Yaxshilikka yomonlik... Bir og‘iz shirin so‘z anqoning urug‘imi?” (A.Muhiddin, Yuzga aytganning zaxri yo‘q). Bu ibora sharq adabiyotida ramziy ifoda sifatida unumli qo‘llanilgan, Yevropa mamlakatlari madaniyatida begonadir. Yuqorida ta’kidlaganimizdek iboralar xalqlar madaniyati ko‘zgasidir. Shu bilan birgalikda bir-biriga ma’nosi yaqin bo‘lgan salbiy sifatli iboralar ham mavjud:

be above oneself –dimog‘i osmonda

go ouofone’s mind-esini yegan

spring chicken-ona suti og‘zidan ketmagan

a tame cat –ammamning buzog‘i

hard as nails- bag‘ritosh

cool as a cucumber –dunyoni suv bossa to‘pig‘iga chiqmaydigan.

Xulosa qilib aytganda, har bir tilning farqlanuvchi xususiyatlari bilan birgalikda birlashtiruvchi xususiyatlari ham mavjuddir. Ingliz tili roman-german tillar oilasiga mansub, o‘zbek tili esa turkiy tillar oilasining vakilidir. Bu tillar orasida farqlanuvchi xususiyatlar borligi tabiiy hol bo‘lsada xalq xarakteridan xabar beruvchi iboralar ushbu tillarni birlashtiruvchi omillardan biridir. Yuqorida biz buni izohlashga va isbotlashga harakat qildik.

Foydalangan adabiyotlar

1. Yo‘ldoshov M “Cho‘lponning xalq iboralaridan foydalanish mahorati”, “O‘zbek tili va adabiyoti” jurnali, 1999.
2. Nurmonov A. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. T.: “Ilm ziyo”, 2010.
3. Rahmatullayev Sh. O‘zbek tilining izohli frazeologik lug‘ati. T.:O‘qituvchi”. 1978.